

Nováki Gyula

„Napóleon-sáncok” Százhalombattán

A bizonytalan eredetű sáncok történeti-régészeti vizsgálata.

A Százhalombatta déli részén elterülő villanegyed (Dunafüred) déli végét a Dunára merőlegesen futó, közel 1 km hosszú újkori töltés zárja le. A töltéstől tovább, dél irányában a Duna-parton impozáns földerődöt találunk, az úgynevezett „Napóleon-sáncok”-at. Első ízben Luczenbacher (Érdy) János említi 1847-ben, a százhalombattai római táborral kapcsolatban: „...ez őrhely árkai a francziák ellen, mint hihető, 1805, megújítottak.”¹ 1874-ben pedig Kereskényi Gyula ezt írja: a római tábornál „fekszenek Duna mellett sáncok, melyek 1809 évig, régi minőségben megmaradának, ekkor dicsőn uralkodó Ferencz császár és magyar király e régi sáncokat átalakíttatá, a netán Dunán lehajókázni akaró francziák támadása végett”.² Forrásra egyik helyen sem hivatkoznak, nyilván a helyi hagyomány alapján említették. Mócsy András is a római táborral (Matrica) kapcsolatban említi a „Napóleon sáncok”-at és vázlatos térképét is közli.³ Feltehetően ő is a helyi hagyományra hagyatkozott.

A történelmi irodalomban nem találtam a sáncok említését, és az egykorú források sem beszélnek róla konkrétan. A sánc neve és jellege és a két 19. századi említése Napóleon-korával hozza kapcsolatba. Tekintsük át röviden a 19. század eleji francia háborúkat, így próbáljuk megközelíteni a sáncerőd korát és rendeltetését.

A franciák 1805 végén Pozsony és Bécs környékéig jutottak. A december 6-tól érvényes békekötés után elhagyták Magyarország területét. Ennek ellenére az év nyarának elején felmerült a franciák esetleges Buda elleni támadása, azonban ebben a vonatkozásban egyelőre semmi sem történt.⁴

Római tábor és Napóleon-sáncok (www.civertan.hu)

Az Osztrák-Magyar Monarchia 1808-ban már készülődött a franciák ellen, ezért Komáromot kezdték erősíteni. A Monarchia 1809. április 9-én üzent hadat Franciaországnak. A küzdelem a franciák számára alakult kedvezően. József nádor sáncrendszer építését rendelte el Győrtől nyugatra.⁵ Május 13-án ismét elfoglalták a franciák Bécset.⁶ Májusban a Monarchia vezérkara egy Pest alatt létesítendő dunai híd tervét terjesztette elő. Helyét először Adonynál jelölték ki, de a hidászcsapatok ezt nem tartották megfelelő helynek. A Budán összegyűjtött tutajokat Erzsébet szállították.⁷

József nádor május 31-én tervet dolgozott ki az esetleges menekülésre. A menekülőhely Eger és Temesvár lett volna.⁸ A franciák júniusban messze előrenyomultak a Dunántúlon. József nádor felhívta a figyelmet egy esetleges Buda elleni támadás veszélyére.⁹ Június 14-én a franciák Győr mellett döntő vereséget mértek a Monarchia hadseregére, majd 16-án már Ács mellett harcoltak, de in-

nen hamarosan visszavonultak.¹⁰ Közben rövid időre Veszprémet és Várpalotát is elfoglalták.¹¹ Győr június 24-én került francia kézre.¹² Június végén a Monarchia Pest védelmére vont össze csapatokat.¹³

Júliusban az osztrák-magyar csapatok védelmi vonalat építettek ki a Rába mentén és Ácstól délre a Concó-patak mentén.¹⁴ A franciák azonban ismét visszavonultak, és csak Győrt tartották meg, amelyet meg is erősítettek.¹⁵

Július 19-én megkötötték a znaimi fegyverszünetet.¹⁶ Július 25-én a Monarchia részéről ismételen fölvetődött egy híd terve, ezúttal (Duna)Földvárnál. Csak-hogy ez a hadszíntértől igen messze volt, jobbnak találták, hogy (Székes)Fehérvár magasságában építsék fel.¹⁷ Alvinczy jelentette, hogy megvizsgálta a Duna partvonalát Esztergom és Földvár között. Esztergomnál alkalmasnak találták a partot, viszont Buda és Földvár között részben túl magas a jobb part, részben pedig a bal part mély és mocsaras volta okozott gondot.¹⁸

14 Forrás: Nováki Gyula: Napóleon-sáncok Százhalombattán Várak, kastélyok, templomok magazin 2005/I. évfolyam / 2. szám

1809. október 20-án megkötötték a békét.¹⁹ A harcok befejeződtek, viszont a katonai készenlét egyelőre még nem. A Monarchia Ercsiben állomásozó csapatainál²⁰ bizonyos, közelebbről nem részletezett munkákat említenek, amelyek még nem fejeződtek be.²¹ November 2-án I. Ferenc császár írt József nádornak, aki előzőleg az Ercsinél folyó munkák folytatásáról, az újoncok állomáshelyéről és a felszerelésekről számolt be. A császár véleménye az volt, hogy a föld-sáncok („Feldverschanzungen”) munkáit itt állítsa le, de Komáromnál és Lipótvárnál folytassa ezeket a munkákat és utakat is építtessen a csapatok vonulása érdekében.²² Ercsiben november 7-én is említik a csapatokat.²³ 1809. november 17-én a franciák elhagyták Győrt is, majd 18-án végleg kivonultak Magyarország területéről.²⁴

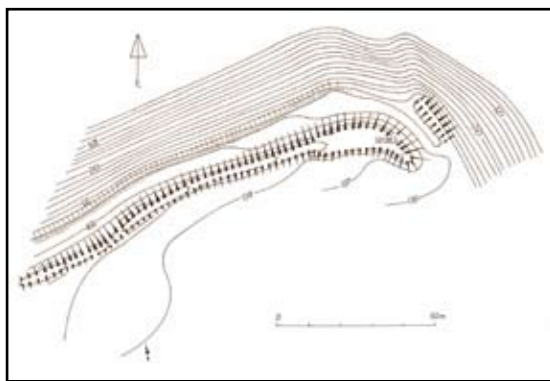
A továbbiakban ismerkedjünk meg a ma is jól látható „Napóleon-sáncok” nevű sáncerőddel. Az első katonai felmérés még nem tünteti fel a sáncokat.²⁵ A második katonai felmérés²⁶ egyszerű

vonallal, de jól ábrázolja a sáncerődöt, melytől délnyugat irányába kb. 1,4 km hosszan, egyenes vonallal jelöli a teljes védvonalat. Közben két előre (északnyugatra) kiugró keskeny, szögletes zártsáncot (redoute) is ábrázol, az elsőt a ma is ép sáncerődtől kb. 300 méterre, a következőt további kb. 750 méterre.

A két zártsánc között a térkép szerint a védővonal felkapaszkodott a Duna ártere feletti magaspartra, a fennsíkra, és ott folytatódott ugyanabban az irányban. E vonal ferdén közelíti meg az Ercsibe vezető, déli irányú akkori (azóta már megsemmisült) utat, mely előtt kb. 200 méterre vége szakad. Folytatása sehol sincs ábrázolva a térképen. A sáncot és a hosszan kiinduló védővonalat az 1869. évi kataszteri térkép is ábrázolja, bár a felmérés elnagyolt.²⁷

A százhalombattai Matrica Múzeum őriz egy 1953-ban készült légi felvételt a sáncról. Ezen a ma is épen álló sáncerődtől a délnyugati irányba kiinduló védővonal 300 m hosszan látható, folytatása azonban kiesett a felvevőgép látószögéből. E védővonal első 70 métere még mély árkot mutat, további részét már beszántották, de pontosan mutatja a helyét a földelszíneződés.

Több, 1953-ban, illetve 1962-ban készült légi felvételen még mindig jól látszik ugyanannak a védővonalnak a nyoma, amelyet a második katonai felmérésen is ábrázolnak.²⁸ Utóbbi légi felvételeken egy bizonytalan elszíneződés arra enged következtetni, mintha 1 km után elhagyná az Ercsibe vezető régi utat és délkelet irányában – Ercsi-

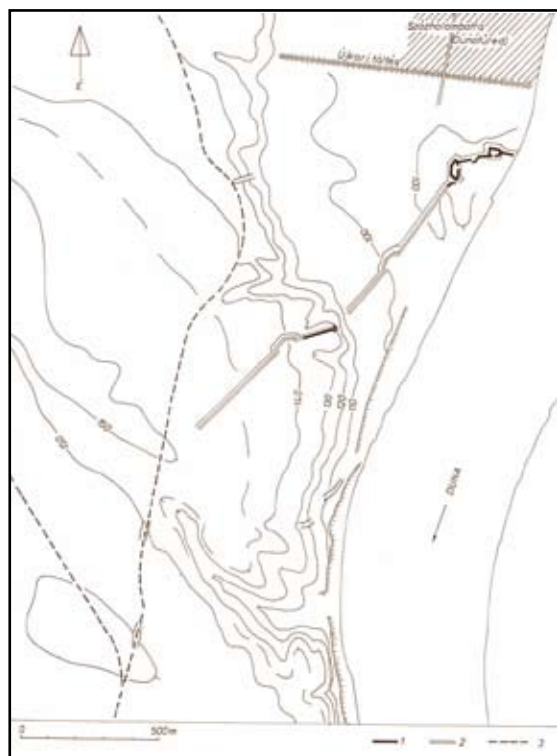
Százhalombatta. Sáncmaradvány az olajfeldolgozó telep keleti szélén (A szerző felmérése 2000)

től északra – visszakanyarodna a Duna ártere feletti magas parthoz, ahol egy természetes eredetű mély, az árterbe lefutó horhosba csatlakozna. Az így befogott Duna-part teljes hossza kb. 4 km. Ez azonban egyelőre csak bizonytalan feltevés.

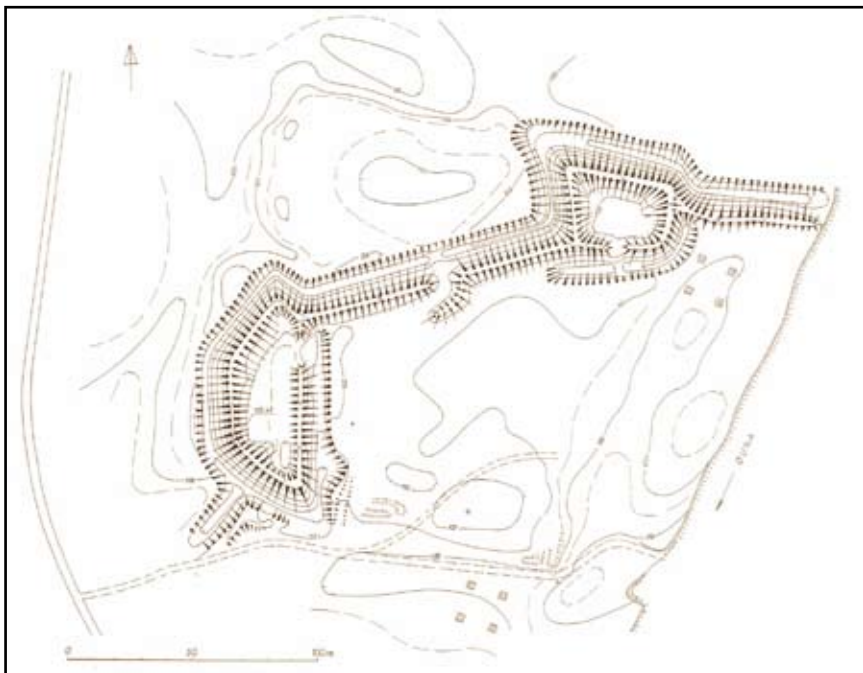
A „Napóleon-sáncok” nevű földerőd teljesen épen áll ma is, a Matrica nevű római kori táborral azonos területen, utóbbi azonban kissé nagyobb területet foglalt magába. A területet 1993-ban mértem fel a feleségem segítségével. A földerődítmény keleti oldala közvetlenül a teljesen nyitott, erődítés nélküli Duna-partra támaszkodik (a part közelében két villamos távvezeték oszlopának beton alapjai vannak). Észak és nyugat felől külső árokkal kísért sánc és közben két kiugró zártsánc védte. Mindkettő szélén sánc fut körbe, és a belső területük átlag 2 méterrel mélyebb, mint a sánctető.

A parthoz közelebb eső zártsánc szabálytalan téglalap alaprajzú, hossza 43, szélessége 28 méter, az erőd belső területe felé eső oldalát is árok övezi. Déli oldalán kapunyílás vezet le a belső árokba. A nyugati oldalon levő zártsánc alaprajzilag hosszúka és ötszögű. Egyenes belső oldalának északi végén kapunyílás vezet le a belső árokba. Hossza 73, szélessége 28 m.

A két zártsánc közötti egyenes sánc közepén kapunyílás vezet le a külső árokba, a belső oldalán pedig egy rövid, ívben görbülő kis sánc zárja le.

Százhalombatta – Napóleon-sáncok helyszínrajza. (A szerző felmérése) 1 = A sáncok jelenlegi maradványai. 2 = A sáncok rekonstruált vonala. 3 = Egykori út Ercsi felé.

Százhalombatta – Napóleon-sáncok (Szerző felmérése 1993)

Más erősítésnek nincs nyoma a felszínen. A belső terület sima, és nem csak a Duna felé, de dél irányában is teljesen nyitott, a felszínen nem látni lezárást. A nyugati zárt sánctól indul a fentebb már ismertetett hosszú védővonal. A sáncot itt is külső árok kíséri, de alig 35 m után a folytatása teljesen eltűnt a felszínről, földűt, szántó-föld, majd az olajfeldolgozó telep miatt. 2000-ben azonban a telep belső területének keleti szélén, a sűrű erdőben sikerült a hosszú sánctörzset egy kis megmaradt részét azonosítani. A sánctörzset a dombtető sarkánál kezdődik, és az északnyugati dombperem szélén halad, majdnem teljesen egyenes vonalban. Magassága 1-1,5 m körüli, több beásás nyomával. A sánc külső oldala alatt 2-2,5 méterrel mélyebben, 3-4 m széles terasz után következik a meredek domboldal. Keleti vége kissé bekanyarodik, alatta 3 méterrel alacsonyabb szinten egy rövid, 16 m hosszú sánc húzódik. A sánctörzset teljes hossza 130 m. További részét az olajfeldolgozó létesítményei végleg eltüntették.

Kovács Péter 1993-tól több éven át régészeti feltárást végzett az ugyanott lévő római táborban. 1997-ben többek között az északi

oldalon átvágta a Napóleon-kori sáncot is, alatta római kori falakat tárt fel. Ehhez kapcsolódóan Poroszlai Ildikó, a százhalombattai Matrica Múzeum igazgatója²⁹ lehetőséget biztosított a számomra, hogy rövid próbaásatással az ilyen sáncokban szokásos szerkezetnek (cölöpök, sövény, gerenda-fal) az esetleges nyomait megkutassam. 1997. július 28 – augusztus 5. között az északi, hosszú sánc tejetén, a kapunyílástól nyugatra, 15 méterre egy 5 x 5 méteres terület

2 m mélyen feltártam. A szelvény profiljában a vízszintesen feltöltött, 30-60 cm vastag rétegek váltották egymást, sok római kori lelettel, amelyek a római tábor rétegeiből származtak. Sáncszerkezetnek nyomát sem sikerült találni.³⁰

A közelmúltban Juhász Attila a 19-20. századi tábori erősítések történetét dolgozta föl. Többek között foglalkozott a százhalombattai „Napóleon-sáncok” - kal is. Említi a két 19. századi irodalmi adatot, és utal az 1997. évi ásatásra is. Az első, a második és a harmadik katonai felmérés, a légi felvételek és különböző térképek összevetésével rajzban rekonstruálta, továbbá leírta az erőrendszert, amelynek nagy részét már megsemmisítette az olajfeldolgozó telep. A ma is álló, Duna-part melletti erőd két zársánca elé feltételezsen rekonstruált az északi oldalon egy közel derékszögben megtörő külső elővédművet is. Juhász Attila a más területeken is vizsgált földerődítményekkel kapcsolatban arra következtet, hogy a 19. század elejére általában a zárt sokszög alakú erődök (ágyúállások) és az ezeket összekötő sáncok a jellemzőek.³¹

A történeti adatokból egyértelműen kiderül, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia hadvezetése

Római tábor és Napóleon-sáncok légi felvétele (www.civertan.hu)

1809 nyarán, látván a franciák előrenyomulását Komárom és Székesfehérvár előterébe, felkészült arra, hogy esetleg a Duna vonaláig törnek előre. A védelem egyik formája a Százhalombatta és Ercsi között megépült erődvonalt volt, amely nyilván az Ercsiben állomásozó csapatokkal függött össze. De délebbre is történtek előkészületek. Nem csak jelentős létszámú csapatok létéről tudunk a Duna mentén, hanem Dunaföldvár közelében, északra a Duna feletti, egy évszázaddal korábbi időből fennmaradt nagy kuruc kori sánc-erődben („Bottyán-sánc”) ágyúkat helyeztek el,³² és a dunaföldvári Kálvária-hegy őskori földvárában „védő állapotba egyengették az árkokat”.³³

A franciák 1809 őszén már visszafordultak, és egyre kevésbé kellett számítani az újabb támadásokra. Ferenc császár november 2-án már azt írta József nádornak, hogy Ercsinél a földsánc építését abba lehet hagyni. Ez csakis az itt ismertett sáncvonalra és erődjére vonatkozhat, ami pedig arra mutat, hogy nem is fejezték be a kiépítését. A második katonai felmérésen is 1,4 km után egyszerűen megszakad a sáncvonal. Az 1997. évi ásatás a földtöltésben nyomát sem találta bármilyen szerkezet-

nek, mellvédnek, amelyek pedig elengedhetetlenek a földsáncoknál. A „Napóleon-sáncok” nevű, ma is álló impozáns földerődítmény az 1809. évi francia-háború végéről befejezetlenül maradt ránk.

JEGYZETEK:

1. Luczenbacher 1847. 288.
2. Kereskényi 1873, 1874. 4.
3. Mócsy 1955.
4. Domanovszky 1944. I/1. 441-444.
5. Veress 1987. 15, 24, 27.
6. Veress 1987. 37.
7. Gömöry 1889. 92.
8. Domanovszky 1935. III. 466-467.
9. Domanovszky 1944. I/2. 247-248.; Veress 1987.
10. Veress 1987. 127, 179.
11. Veress 1987. 194.
12. Gömöry 1889. 484-451.
13. Veress 1987. 213.
14. Veress 1987. 266, 268.
15. Veress 1987. 219, 265.
16. Veress 1987. 237-238.
17. Domanovszky 1935. III. 600, 648.
18. Domanovszky 1935. III. 649.
19. R. Kiss 1909. 265.
20. R. Kiss 1909. 362.; Domanovszky 1935. III. 793-794.
21. Domanovszky 1935. III. 776.
22. Domanovszky 1935. III. 798.
23. R. Kiss 1909. 362.
24. R. Kiss 1909. 280.; Veress 1987. 273-274.
25. XIII. 22. Hadtörténeti Intézet Térképtár. A sáncot, előttünk ismeretlen időpontban, utólag rárajzolták.
26. XXXII. 52. Hadtörténeti Intézet Térképtár.
27. Batta határának kataszteri térképe 1869. Xerox másolat a Matrica Múzeumban.
28. Hadtörténeti Intézet Térképtár. 1953 = 35656, 35661, 35655. 1962 = 933-6343.
29. Poroszlai Ildikó múzeumigazgató és a Matrica Múzeum munkatársai messzemenően támogatták munkámat, térképekkel, az olajfeldolgozó telepen végzett felmérés engedélyeztetésével is,

valamennyiük segítségét ezúton köszönöm.

30. Nováki Gyula ásatási naplója és dokumentációja a Matrica Múzeumban. A naplóban említve az 1847., 1874. és 1955. évi adat is.
31. Juhász 2004. 88-90, 124, 133-135.; Winkler Gusztáv 1985 körül, majd rendszeresen 1998-tól végez Százhalombatta térségében kutatómunkát a Műszaki Egyetem Fotogrammetriai Tanszékének hallgatóival, amibe Juhász Attila is bekapcsolódott. E közös munka eredménye Juhász 2004-ben megjelent könyvében a százhalombattai Napóleon-sáncokra vonatkozó rész.
32. Hőke 1876. VIII.
33. Egyed 1832. 46.

IRODALOM:

- Domanovszky 1935** Domanovszky Sándor: József nádor iratai. III. 1807-1809. Budapest
- Domanovszky 1944** Domanovszky Sándor: József nádor élete. I. 1-2. Budapest
- Egyed 1832** Egyed Antal: Duna-Földvár leírása. Tudományos Gyűjtemény X. 45-55.
- Gömöry 1889** Gömöry Gusztáv: Az 1809-ik évi nemesi felkelés. Hadtörténeti Közlemények 2. 79-100, 233-243, 484-501.
- Hőke 1876** Hőke Lajos: Duna-Földvár s vidékének története, különös tekintettel Tolnamegyére. Tolnamegyei Közlöny 4. 3-5.szám
- Juhász 2004** Juhász Attila: A XIX-XX. századi tábori erődítések a Kárpát-Medencében. Hadtörténeti rekonstrukció térinformatikával. (Segédkönyvek a hadtörténet tanulmányozásához VI. Szerk.: Kiss Gábor. Várak, erődök, erődítések 2. Szerk.: Winkler Gusztáv) Budapest
- Kereskényi 1873** Kereskényi Gyula: in: Archaeologiai Értesítő 7. 173-175.
- Kereskényi 1874** Kereskényi Gyula: Erd (Hamzsábog) és Batta (Százhalom) községek történeti vázlata. Székesfehérvár.
- R. Kiss 1909** R. Kiss István: Az utolsó nemesi felkelés századik évfordulója emlékére. Budapest.
- Luczenbacher 1847** Luczenbacher János: in: Magyar Akadémiai Értesítő 7. szeptember 282-288.
- Mócsy 1955** Mócsy András: in: Archaeologiai Értesítő 82. 59. 2. jegyzet.
- Veress 1987** Veress D. Csaba: Napóleon hadai Magyarországon 1809. Budapest

SZÁZHALOMBATTA

Polgármesteri Hivatal, Százhalombatta

2440 Százhalombatta Szent István tér 3.

Tel: (23) 542-111, (80) 200-972, Fax: (23) 542-113

Email: polghiv@mail.battanet.hu, Web: www.battanet.hu

Százhalombatta a Dél-Budai Kistérség meghatározó jelentőségű települése, Budapesttől mintegy 30 km-re, a Pécs felé futó 6-os számú főútvonal mellett fekvő, közel 18 ezer lakosú kisváros.

A mai modern ipartelepülést szemlélve szinte hihetetlen, hogy Százhalombatta története 4000 éves múltat tekint vissza. Kedvező földrajzi helyzetét, védettségét és a táj szépségét kihasználva már az újkőkorból embercsoportok telepedtek meg itt. A város területén található Magyarország első és egyetlen őskori szabadtéri múzeuma, a Régészeti Park, amely bronzkori és vaskori feltárt emlékeit ajánlja az érdeklődők figyelmébe. Az őskori skanzenben a látogatók megismerkedhetnek elődeink mindennapjaival, szokásaival, használati- és dísz tárgyakkal, hiedelemvilágával.

Kulturális ajánlataink között szerepel augusztus közepén a Summerfest Nemzetközi Folklorfesztivál és Népművészeti Kirakodóvásár, szeptemberben a Batai Napok valamint a Százhalombattai Nemzetközi Fúvós-fesztivál, novemberben pedig a Nemzetközi Kórusfalóverseny.

Turisztikai információk: www.iranymagyarorszag.hu

Hotel Training

2440 Százhalombatta Augusztus 20. u. 6.

Tel: (23) 354-974, Fax: (23) 354-985

Email: hoteltraining@hoteltraining.hu, Web: www.hoteltraining.hu

Matrica Múzeum és Régészeti Park

2440 Százhalombatta Gesztenyés u. 1-3.

Tel: (23) 354-591, (23) 540-070, Fax: (23) 540-069

Email: matrica.muzeum@axelero.hu, Web: matrica.battanet.hu

